

РОЗДІЛ II. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

УДК 811.161.1'367.625'243(075.8)

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2021-4-03>

СИСТЕМА ВПРАВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

Біденко Л. В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-0385-3215
l.bidenko@drl.sumdu.edu.ua*

Кулішенко Л. А.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-1059-9569
l.kulishenko@mpig.sumdu.edu.ua*

Ключові слова: українська мова як іноземна, дієслово, дієслівні форми, система вправ.

Навчальна дисципліна «Українська мова як іноземна» має на меті надати студентам практичного застосування знань з мови у процесі спілкування. Під час вивчення української мови іноземними студентами автори статті спираються на систему мови, що вивчається, при цьому зазначають важливість формування навичок та умінь щодо застосування цих знань на практиці. Це пояснює необхідність впровадження різноманітних вправ та мовленнєвих ситуацій під час вивчення дієслова. Вдало продумана система вправ розкриває можливість для розширення пізнавальної цінності кожного завдання, що сприяє заохоченню студентів до вивчення лексики і граматики.

У статті авторами подано аналіз наукової та дидактичної літератури з проблеми дослідження. Зазначається актуальність вивчення педагогічних аспектів систематизації мовного матеріалу, широкого застосування методики дієслівного словозмінного моделювання в практиці навчання української мови як іноземної, подано розгалужену систему вправ на відпрацювання теоретичних знань та уведення дієслова у комунікацію. Авторами статті надана спроба описати нову методичну стратегію, яка б дозволила інтенсифікувати та оптимізувати процес засвоєння граматичних категорій, серед яких важливе місце належить дієслову. Це можливо досягти завдяки застосуванню методу дієслівного словозмінного моделювання та продуманої системи вправ.

У статті описано і представлено поняття «вправа», «система вправ». Вправою автори називають спеціально організовані повторювальні дії, спрямовані на оволодіння низки операцій мовного або мовленнєвого характеру.

Формування мовленнєвих навичок починається із засвоєння граматичного матеріалу, проходить етап закріплення операцій з ним (тобто відбувається

формування первинних умінь та навичок) і завершується оволодінням мовленнєвих дій і діяльності в цілому.

За основу автори взяли систему вправ, запропоновану З.М. Ієвлевою, яка ділить усі вправи на дві групи: домовленнєві та мовленнєві (комунікативні). Вибір вправ, потрібних для навчання студентів-іноземців, завжди продиктований змістом навчального матеріалу та метою навчальної роботи, а також специфікою застосованої навчальної технології.

SYSTEM OF EXERCISES IN CLASSES ON THE UKRAINIAN LANGUAGE AS FOREIGN IN THE PROCESS OF LEARNING VERBS (FROM WORK EXPERIENCE)

Bidenko L. V.

PhD (Education),

Associate Professor at the Department of Language Training for Foreign Citizens

Sumy State University

Rymskogo-Korsakova str., 2, Sumy, Ukraine

orcid.org/0000-0001-9128-5678

l.bidenko@drl.sumdu.edu.ua

Kulishenko L. A.

PhD (Philology),

Associate Professor at the Department of Language Training for Foreign Citizens

Sumy State University

Rymskogo-Korsakova str., 2, Sumy, Ukraine

orcid.org/0000-0002-1059-9569

l.kulishenko@mpig.sumdu.edu.ua

Key words: *Ukrainian as a foreign language, verb, verb forms, system of exercises.*

The discipline “Ukrainian as a foreign language” aims to provide students with practical application of language knowledge in the communication process.

When studying the Ukrainian language by foreign students, the authors of the article rely on the system of the language being studied, noting the importance of developing skills and abilities to apply this knowledge in practice.

This explains the need to introduce a variety of exercises and speech situations when learning a verb. A well-designed system of exercises opens up the possibility of expanding the cognitive value of each task, which encourages students to learn

In the article, the authors present an analysis of scientific and didactic literature on the problem of research. The urgency of studying the pedagogical aspects of systematization of language material, wide application of verb inflection modeling in the practice of teaching Ukrainian as a foreign language is noted, an extensive system of exercises for theoretical knowledge and introduction of verbs in communication is presented.

The authors of the article try to describe a new methodological strategy that would intensify and optimize the process of learning grammatical categories, among which an important place belongs to the verb. This can be achieved using verbal inflection modeling and a well-thought-out system of exercises.

The article describes and presents the concept of “exercise”, “system of exercises”. The authors call the exercise specially organized repetitive actions aimed at mastering several operations of speech or speech nature.

The formation of speech skills begins with the assimilation of grammatical material, passes the stage of consolidation of operations with it (ie there is the

formation of primary skills and abilities), and ends with the mastery of speech actions and activities in general

The authors took as a basis the system of exercises proposed by Ivleva ZM, which divides all exercises into two groups: colloquial and speech (communicative). The choice of exercises required for the study of foreign students is always dictated by the content of educational material and the purpose of educational work, as well as the specifics of the educational technology, used.

Постановка проблеми. Вивчення української мови як іноземної, як і будь-якої мови, що описана у лінгвістиці, підлягає методичного переосмислення.

Навчальна дисципліна «Українська мова як іноземна» (далі – УМІ), на відміну від будь-яких інших філологічних предметів, основною метою яких є засвоєння наукових теоретичних знань про мову як систему, має на меті надати студентам практичного застосування знань з мови у процесі спілкування. Лінгводидакти стверджують, що мову, як і будь-який інший складний механізм, можна вивчати з двох позицій: із позиції її структури і з позиції її практичного застосування інфономами [1; 3; 4; 5].

Ми підтримуємо думку лінгводидактів, які вважають, що у процесі вивчення УМІ маємо спиратися на систему мови, що вивчається, при цьому важливо формувати і навички та вміння застосувати ці знання на практиці, ось чому важливим є застосування на заняттях різноманітних вправ та мовленнєвих ситуацій, що розкривають можливість для розширення пізнавальної цінності кожної вправи, а це сприяє заохоченню студентів до вивчення лексики і граматики.

Отже, завдання викладача української мови як іноземної полягає в тому, щоб навчити студентів застосовувати набуті знання на практиці, однак це не означає відсутності спеціальної цілеспрямованої роботи над засвоєнням елементів системи мови, зокрема граматичних форм дієслова, «будівельного матеріалу», без якого не може відбутися будь-яке вербальне спілкування [4, с. 715].

Аналіз наукової та методичної літератури показав, що в лінгводидактиці вже достатньо робіт, присвячених питанням формування мовленнєвої діяльності за допомогою розгалуженої системи різноманітних вправ [2; 4; 5; 6; 7; 9; 11]. Відпрацюванню вмінь щодо застосування граматичних категорій у процесі вивчення мови присвячено дослідження З. Мацюк, Н. Музиченко, П. Левчука та інших вчених. Предметом дослідження методик навчання граматики дієслова є праці Ю. Романюка, О. Волкової, Г. Кисельової [1].

Попри значні напрацювання дослідників все ж таки виникає потреба у створенні такої класифікації поділу дієслів, яка б дозволила іноземним студентам ефективно і без особливих труднощів

використовувати дієслова у власних висловлюваннях, та описі системи вправ, яка б дозволила студентам опрацювати набуті знання.

Мета статті – запропонувати систему вправ для вивчення продуктивних груп дієслів на заняттях з української мови як іноземної, яка задіє різні види мовленнєвої діяльності; розглянути труднощі опанування категорій часу, особи та роду дієслів через систему вправ. Представлена система вправ апробована на заняттях з української мови як іноземної та у посібнику, створеного викладачами кафедри мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету, «Українська мова як іноземна».

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на організацію навчального процесу в іншомовній аудиторії засвоєння знань з мови відбувається за рахунок відпрацювання низки різноманітних вправ. Лінгводидакти не дійшли єдиної думки щодо трактування самого поняття «система». Одні науковці [2,9] називають систему вправ комплексом, інші [6] – групою.

Ми поділяємо думку А. Щукіна, який вважає, що доречно називати комплекс вправ саме системою, оскільки система – це сукупність типів, родів і видів вправ, об'єднаних за призначенням, матеріалом, способом виконання. Відтак, система вправ – це така організація навчальних дій, яка передбачає їх певну послідовність з урахуванням наростання мовних і операційних труднощів [9, с. 37]. Пассов, описуючи роботу над формуванням мовленнєвих навичок, пише «система вправ має забезпечити підбір вправ, що формують певну навичку або вміння, розташування навчального матеріалу та співвідношення його компонентів; регулярність виконання та взаємозв'язок різних видів мовленнєвої діяльності» [6, с. 73]. Перехід від граматичних до комунікативних вправ має забезпечити опанування граматичних знань та відпрацювання цих знань у діалогічному та монологічному мовленні.

Щодо трактування самої дефініції поняття «вправа», то в методиці немає єдиного визначення і цього поняття, проте більшість науковців схиляється до думки, що вправа є повторним виконанням дії. На думку М.Р. Львова, вправа є видом навчальної дисципліни, яка становить перед необхідністю багаторазового та варіативного викори-

стання набутих знань у різних зв'язках та умовах [3, с. 36]. В.В. Ягупов називає вправу планомірно організованим, свідомо осмисленим багаторазовим повторенням певних дій і прийомів, які ускладнюються з метою формування, закріплення та вдосконалення практичних навичок і вмінь учнів [11, с. 248]. М.І. Пентиліук пише: «Вправа-повторне виконання дії з метою її засвоєння; усвідомлення змісту її дії, закріплення, узагальнення і автоматизація вмінь та навичок (вироблення мовних і мовленнєвих умінь і навичок)» [8, с. 123].

Синтезуючи погляди науковців, під вправою ми розуміємо спеціально організовані повторювальні дії, спрямовані на оволодіння низки операцій мовного або мовленнєвого характеру.

Формування мовленнєвих навичок починається із засвоєння граматичного матеріалу, проходить етап закріплення операцій з ним (тобто відбувається формування первинних умінь та навичок) і завершується оволодінням мовленнєвих дій і діяльності в цілому.

Вдало вибудована система вправ може і не представляти спеціальне граматичне тренування, оскільки кожне завдання має відповідати розвитку мовлення студентів і містити готові зразки з різними лексемами.

За основу ми взяли систему вправ, запропоновану З.М. Ієвлевою, яка ділить усі вправи на дві групи: домовленнєві та мовленнєві (комунікативні). Домовленнєві вправи науковець поділяє на тренувальні та підготовчі, мовленнєві – творчі і комунікативні. Вправи першої групи спрямовані на організацію засвоєння мовних одиниць, у нашому випадку це творення дієслів за моделями [2, с. 45]. Мета вправ другої групи полягає у засвоєнні іноземцями будь-якого виду мовленнєвої діяльності та здатності їх брати участь у процесі спілкування українською мовою.

Отже, суто граматичними можна назвати лише вправи першої групи, вправам другої групи можна надати граматичної спрямованості за рахунок текстового матеріалу комунікативних вправ, додаючи потрібних конструкцій, при цьому мета вищезначених вправ має залишатися комунікативною.

Вибір вправ, потрібних для навчання студентів-іноземців, завжди продиктований змістом навчального матеріалу та метою навчальної роботи, а також специфікою застосованої навчальної технології [1; 2; 4].

Отже, розпочинати роботу над відпрацюванням граматичних категорій дієслів варто починати з презентації граматичного матеріалу. В лінгводидактиці існують різні підходи до презентації дієслова. Прихильники традиційних поглядів виокремлюють лише дієслова першої групи (перша дієвідміна) та дієслова другої групи (друга

дієвідміна), ми ж вважаємо, що такий поділ на групи не є зрозумілим для іноземних студентів. У своїй статті [1] ми описали апробовану нами класифікацію поділу дієслів на окремі продуктивні групи, що полегшує процес засвоєння студентами розгалуженої моделі дієслів. Нами виокремлено чотири моделі (1Є, 2И, 3Е, 4Є), кожна із яких ми маркували числами (за порядком подання дієслів на початковому етапі навчання) та голосними в особових закінченнях.

Нами виокремлено чотири закономірності творення форм дієслова в цих моделях:

1. Спосіб визначення основи теперішнього часу за основою інфінітива. Це може бути частина інфінітива без форманта *-ти* (моделі 1Є, 3Е); без форманта *-ти* та тематичних голосних букв, які йому передують (моделі 2И, 3Е); без частини *-вати* (модель 4Є).

2. Визначення дієвідмини. У методиці викладання УМІ навчання дієслівного відмінювання має суттєві особливості, а з'ясування характеру особових закінчень дієслів – кропіткий та довготривалий процес. Оскільки іноземні студенти, на відміну від носіїв мови, переважно орієнтуються на графічний вигляд слова, ми вважаємо доцільним виділяти, відповідно до голосних в особових закінченнях дієслів, три типи дієвідмини, позначаючи їх методичними термінами «група Є», «група Е», «група И». Моделі 1Є, 4Є, 3Е об'єднують дієслова першої дієвідмини. Модель 2И має в своєму складі дієслова другої дієвідмини.

3. Наявність і характер морфологічних чергувань в основі теперішнього часу та у формах наказового способу. Чергувань немає у дієсловах, які утворюють моделі 1Є та 4Є. Половина дієслів моделі 2И має чергування приголосних у формах першої або першої та третьої особи однини. У більшості дієслів, що належать до моделі 3Е, є чергування різного характеру, і вони відбуваються у всіх формах.

4. Спосіб утворення форм наказового способу. Виокремлені таким чином дієслівні основи виявилися досить зручними для навчання творення імперативних форм. Форми наказового способу дієслів моделей 1Є і 4Є у кінці слова або перед фіналями *-те*, *-мо* мають приголосну букву *-й* (*читай, читайте, читаймо*). Більшість дієслів моделей 2И та 3Е зазвичай закінчуються на голосний *-и* у однині, та на *-і* перед *-ть*, *-мо* у множині (*говори, говоріть, говорімо, пиши, пишіть, пишімо*), проте можуть мати специфічні форми (*вір, вірте, встань, встаньте*).

Ураховуються також особливості акцентуації кожної моделі.

Ці правила легко запам'ятовуються, не є складними та зрозуміли іноземцю, який тільки-но починає вчитися.

Рис. 1

Відпрацювання розподілу дієслів за моделями починається з аналізу алгоритму правильного дієвідмінювання. Наведемо приклади вправ, що доцільно використовувати під час опрацювання моделі дієслова 1Є.

Спочатку пропонуємо студентам прочитати інформацію щодо дієвідмінювання дієслів моделі 1Є та записати алгоритму зошит і запам'ятати його.

1. *Основа. Закінчується на голосну букву. Від інфінітива відокремлюється -ти.*

2. *Група Є. У я-формі закінчення -ю, у вони-формі закінчення -ють. У він-формі закінчення -є, -ється, ти-формі закінчення -еш, ми-форма має закінчення -ємо.*

3. *Імператив. Форми на -й, -ймо, -йте.*

4. *Чергування. Не відбуваються.*

Запам'ятайте! Наголос постійний у всіх формах.

Відпрацювання вищезазначеного алгоритму відбувається у наступних вправах.

Вправа 1. Проаналізуйте дієслова «читати, слухати, знати, гуляти,» за алгоритмом. Запишіть у зошит дієвідмінювання (форма я, ти...). Зверніть увагу на імператив (форма на -й, -ймо, -йте).

Наступним етапом у відпрацюванні умінь розпізнавати дієслова у тексті є завдання на читання. Наприклад, вправа 2. Читайте.

1. – *Хто слухає? / – Я слухаю.* 2. – *Хто слухає? / – Ви слухаєте.*

3. – *Хто слухає? / Ти слухаєш.* 4. – *Хто слухає? / Нана слухає. ...*

1. *Я слухаю діалог.* 2. *Учні слухають текст.* 3. *Друзі знають вірші.* 4. *Іван гуляє.* 5. *Де Роман слухає радіо? Він слухає радіо вдома.* 5. *Зараз урок. Абас читає, а викладач слухає. Потім викладач читає, а студенти слухають. Міна не слухає. – Міно, будь ласка, слухай!*

Вправи на читання дозволяють візуалізувати особливості вживання особових форм дієслова, при цьому включається ще і зорова пам'ять.

Вправи на писання форм дієслова дозволить студентам самостійно вводити слова у речення, застосовувати алгоритм на розподіл дієслова за моделями та запам'ятовувати закінчення дієслів у різних особових формах теперішнього часу. Вправа: Пишіть дієслова (знати, гуляти, ...) у правильній формі.

1. *Я ... вірш.* 2. *Аліна ... діалоги.* 3. *Ти зараз ... ?* 4. *Де вони ... ?*

Після того, як студенти зрозуміють та запам'ятають закінчення дієслів, треба поступово вводити дієслова у мовлення.

Для того щоб вправа могла називатися комунікативною, вона повинна: а) бути ситуативною; б) типовою для цього виду комунікації; в) забезпечувати активне ставлення студента до матеріалу, виконуватися у зв'язку з наявністю певного комунікативного завдання, адекватного завдання того, хто говорить; г) виключати необхідність граматичної рефлексії [6, с.74].

Завдання цього рівня мають бути нескладними і зрозумілими одночасно. Пропонуємо застосовувати вправи такого характеру, як: 1. *Запитайте один одного, що роблять люди на фото (рис. 1).*

2. *Розіграйте діалоги у парі «студент-студент». Запитайте, чи знає він що робить хлопчик на першому фото? Чи знає він – юнак відпочиває чи читає на фото № 2? Хто гуляє на фото № 6? Чи слухає дівчинка диктант?*

Під час виконання вправ варто обговорювати речення, уточнювати розуміння їхнього змісту студентами, прагнути до того, щоб студенти вмотивовано використовували особу, рід та час дієслова.

Висновок. Створена та апробована система вправ дозволить студентам відпрацювати набуті знання з граматики на практиці, оскільки кожне з представлених завдань відповідає розвитку мовлення студентів і містити готові зразки з різними лексемами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біденко Л.В., Кисельова Г.І. Метод дієслівного словозмінного моделювання в практиці навчання української мови як іноземної. *Вісник Запорізького національного університету*. 2021. № 1(37). Ч. I. С. 46–52.
2. Голованенко Є.О., Дегтярьова Т.О., Дядченко Г.В. Українська мова для іноземців. Рівень А 1 : навч. посіб. Суми : ТОВ «ВТД «Університетська книга», 2019. 279 с.
3. Иевлева З.Н. Методика преподавания грамматики в практическом курсе русского языка для иностранцев : учебн. пособ. Москва, 1981. 145 с.
4. Львов М.Р. Общие вопросы методики русского языка : учебн. пособ. Москва : МГПИ, 1983. 88 с.

5. Мелкумова Т.В. Вивчення категорій виду та часу дієслів на заняттях з української мови як іноземної на I курсі. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. № 9(1). С. 710–717.
6. Новіцька О.І. Комплекс вправ для вивчення давального відмінка на практичних заняттях з української мови як іноземної. *Медична освіта*. 2019. № 3. С. 72–75.
7. Пассов Е.И. «Адекватность упражнений» как методическая категория : к методологии определения. *Функциональный подход к обучению речи на иностранном языке*. Воронеж : ВГУ, 1980. С. 70–77.
8. Руденко М.І. Система вправ для вивчення граматичних категорій часу та особи дієслів руху на заняттях із дисципліни «Українська мова як іноземна» (на прикладі теми «У місті. Урок 2»). *Медична освіта*. № 1. 2021. С. 122–128.
9. Словник-довідник з української лінгводидактики / за заг. ред. М.І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
10. Шукин А.Н. Обучение речевому общению на русском языке как иностранном. Методика : учебн. пос. Москва : ИКАР, 2011. 452 с.
11. Шеремета Л.П., Новіцька О.І. Система вправ для вивчення дієслова та його граматичних категорій іноземними студентами-медиками. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. LXXXIV, т. II. С. 179–182.
12. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

REFERENCES

1. Bidenko L.V., Kyselova H.I. (2021) Metod diieslivnoho slovozminnoho modeliuвання v praktytsti navchannya ukraïnskoi movy yak inozemnoi [Method of verb inflectional modeling in the practice of teaching Ukrainian as a foreign language]. *Bulletin of Zaporizhzhya National University*, 2021. vol. I. no. 37, pp. 46–52.
2. Holovanenko Ye.O., Dehtiarova T.O., Diadchenko H.V. (2019) *Ukrainska mova dlia inozemtsiv. Riven A I* [Ukrainian language for foreigners. Level A 1] Sumy: TOV “VTD “University book”. (in Ukrainian)
3. Ievleva Z.N. (1981) *Metodika prepodavaniya grammatiki v prakticheskom kurse russkogo yazyika dlya inostrantsev* [Methods of teaching grammar in the practical course of the Russian language for foreigners]. Moscow. (in Russian)
4. Lvov M.R. (1983) *Obschie voprosyi metodiki russkogo yazyika* [General questions of the methodology of the Russian language]. Moscow: MGPI (in Russian)
5. Melkumova T.V. (2013) Vyvchennia katehorii vydu ta chasu diiesliv na zaniattiakh z ukraïnskoi movy yak inozemnoi na I kursi [Study of categories of type and tense of verbs in classes on Ukrainian as a foreign language in the first year]. *Philological studies. Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University*, no. 9 (1), pp. 710–717.
6. Novitska O.I. (2019) Kompleks vprav dlia vyvchennia davalnoho vidminka na praktychnykh zaniattiakh z ukraïnskoi movy yak inozemnoi [A set of exercises for studying the dative case in practical classes on the Ukrainian language as a foreign language]. *Medical education*, no. 3, pp. 72–75.
7. Passov E.I. (1980) «Adekvatnost uprazhneniy» kak metodicheskaya kategoriya : k metodologii opredele-niya [“Adequacy of Exercises” as a Methodological Category: towards a methodology of determination] *Funktionalnyi podhod k obucheniyu rechi na inostrannom yazyike* [A functional approach to teaching speech in a foreign language.]. Voronezh : VGU, pp. 70–77.
8. Rudenko M.I. (2021) Systema vprav dlia vyvchennia hramatychnykh katehorii chasu ta osoby diiesliv rukhu na zaniattiakh iz dystsypliny «Ukrainska mova yak inozemna» (na prykladi temy «U misti. Urok 2») [A system of exercises for studying the grammatical categories of time and person of movement verbs in classes on the subject “Ukrainian as a foreign language” (on the example of the topic “In the city. Lesson 2”)]. *Medical education*, no.1, pp. 122–128.
9. Pentyliuk M.I. (2015) *Slovyk-dovidnyk z ukraïnskoi linhvodydaktyky* [Dictionary-reference book on Ukrainian language didactics]. Kyiv: Lenvit.
10. Schukin A.N. (2011) *Obuchenie rechevomu obscheniyu na russkom yazyike kak inostrannom. Metodika* [Teaching speech communication in Russian as a foreign language. Methodology]. Moscow: IKAR (in Russian).
11. Sheremeta L.P., Novitska O. I. (2018) Systema vprav dlia vyvchennia diieslova ta yoho hramatychnykh katehorii inozemnyimi studentami-medykami [A system of exercises for studying the verb and its grammatical categories by foreign medical students.]. *Pedagogical science*, vol. LXXXIV, no.2, pp. 179–182.
12. Iahupov V.V. (2002) *Pedahohika* [Pedagogy]. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).